

LEOPOLD VON WIESE

Doç. Dr. Nilgün ÇELEBİ (*)

Alman sosyoloji geleneğinin önde gelen iki kurucusu vardır; Ferdinand Tönnies ve Georg Simmel. Toplum dediğimiz bütüne iki ayrı açıdan yaklaşmakla beraber, perspektiflerinin genişliği ve derinliğinden dolayı açıklamaları birbirini ne nakz eden ne de dıştalan, tersine pek çok noktada birbirini tamamlayan bu iki sosyologdan Georg Simmel'in görüşlerinin bir kısmı daha sonradan Leopold von Wiese tarafından daha oylumlu olarak işlenmiş ve geliştirilmiştir. Fenomenolojik akımın da etkisini taşıyan L. von Wiese, döneminin bilgi birikimine kendisinden de önemli katkılarda bulunarak günümüz sosyolojisinin önde gelen yaklaşımlarından sembolik interaksyonizmin ortaya çıkmasını uyaran sosyologlardan biri olmuş ve sosyoloji tarihi içinde önemli bir fonksiyonu icra etmiştir.

Bu makalenin amacı Türk sosyoloji literatüründe adına bile zor rastlanılan aksiyon teorisi ve sembolik interaksyonizm yaklaşımının ana damarlarından biri olduğunu düşündüğümüz Leopold von Wiese'yi kendi yazdıklarına dayanarak kısaca da olsa tanıtmak böylece bir yandan 'Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'ndan beri üzerinde durulmamış olan von Wiese'yi bir kez daha anmak bir yandan da sembolik interaksyonizmin sosyoloji tarihi içinde derin kökleri olan bir yaklaşım olduğuna dikkat çekmektir.

Alman formalist akımı içinde mütalaa edilen von Wiese Simmel'in fikirlerini tadil ederek sistematikleştirmiştir. (Bottomore ve Nisbet, 1978 : 589 - 90). Simmel Sociation kavramını von Wiese'den daha farklı bir tarzda tanımlamış, "Sociation formları" ile "Societal formların" bağımsız, objektif bir var oluşa sahip olduklarını ve gerçekliğin bir tabakasını oluşturduklarını ifade etmiştir. von Wiese ise aşağıda görüleceği üzere, Simmel'in yapısalcılığın işaretlerini taşıyan bu görüşlerine karşı, Weberyen Aksiyon

---

(*) S. Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

teorisine yakalanmaksızın, sembolik interaksyonalist yaklaşımın kabul-lerine daha yakın bir görüş sergilemiştir.

Ancak şurası son derece ilginçtir ki, Leopold von Wiese bütün bunlara rağmen, aksiyon teorisi ile holistik yaklaşımların arasında son bir kaç yıldır kurulmaya çalışılan integrasyonu, yarım yüzyıldan daha uzun bir süre önce kurmaya kalkışan bir sosyologtur da. von Wiese'nin bu girişiminin Talcott Parsons'inkinden farkı ve değeri "toplum"u fiktif, inşai bir bütün olarak görebilmesindeki isabetlilikten kaynaklanmaktadır.

Hakkındaki bu kısa açıklamalardan sonra Leopold von Wiese'nin fikirlerini kendi yazdıklarına dayanarak özetleyelim.

Leopold von Wiese'ye göre "toplum" sadece verbal bir kavramdır. Toplum sözcüğünün karşılığı olan bir töz gerçeklikte yoktur. Biz dünyayı objektif bir nesne/şey olarak algılamaya alıştığımız için dilimizde toplum diye bir sözcük oluşturmuşuzdur. Toplum, bir nesneye tekabül etmez, kendi yaratımız olan bir sözcüktür. Bilim ise var olandan hareket eder, zihinsel kurgulardan değil. Zihinsel kurguları algılanabilir gerçekler olarak görürsek yanıltılmış oluruz. Gerçeklikte var olan toplum değil fakat sociation'dur. Dolayısıyla sosyolojinin odak noktası da toplum değil fakat sosyal, başka bir ifadeyle interhuman (insanlar arası) olmalıdır.

Sosyal, başka bir deyişle interhuman, insanlar arasındaki ilişki ağından oluşur. Biz bu ağı statik ve dinamik olarak iki ayrı açıdan görebiliriz. Bir sosyal aktivitenin bir an için durduğunu varsayalım. Karşımıza A - B, B - C, A - C arası ilişkiler ve bir de A, B ve C'yi çevreleyen bir çember çıkacaktır. İşte buradaki her bir çift arasındaki bağlantılar (A kişisi ile B kişisi, B kişisi ile... gibi), sosyal ilişki olarak adlandırılır. Bunları çevreleyen çember ise sosyal ilişki sistemidir. Bu ağın/çemberin dışında, altında ve üstünde sosyal olan hiçbir şey bulunmaz. Öte yandan sosyal aktivite zamanda akan bir vukubuluşlar zinciridir. Dolayısıyla dinamik bir interhuman konsepsiyonu bize olan biteni daha tatminkar bir biçimde resmedebilecektir. Sosyal, bize, sosyal süreçler halinde görülür. Sosyal ilişki işte bu sosyal süreçlerin sonucudur. Başka bir ifadeyle sosyal ilişki akış içindeki bir duraktır. Sosyal ilişkinin değişmesi de yeni sosyal süreçlerin sisteme dahil olmasıyla gerçekleşir.

Sosyal süreç, von Wiese'ye göre, interhuman alandaki bir vukubuluştur. En yaygın sosyal vukubuluş formu "--a doğru" ve "--dan bu yana"dır. Başka bir deyişle her sosyal vukubuluş "birbirine doğru yaklaşma" ve "birbirinden uzaklaşma" süreçlerinden müteşekkildir.

Her sosyal süreç kişiler arası mesafede bir değişme yaratır. Sosyal yaşam bize sonsuz bir sosyal süreç zincirinin varlığını gösterir. İnsanlar

bu zincirde birbirine yaklaşırlar, uzaklaşırlar. İşte sosyolojinin konusu sosyal alandaki bu yaklaşım uzaklaşmalardır. Sistematik/genel veya teorik sosyoloji bu vukubuluşların formunu belirlemeye yönelir. Sosyal süreçlerin sosyal ilişkileri öncelemesinin kabulü ve sosyal süreçlerin böylece sadece kişiler arası mesafelerin/uzaklıkların değişmesi olarak görülmesi sonunda zihnimizde tüm bir sosyal yaşam kavramı oluşur. Bu sosyal yaşam kavramı tekbiçimli, sistematik ve dedüksiyona dayalıdır. Öte yandan bu sosyal yaşam kavramı yapay bir inşa değildir, tersine, insanlar arasındaki değişen mesafelerden hareket etmek, yaşamdaki realiteye atıfta bulunmak, ondan haberdar olmak demektir.

Söz konusu mesafe sadece çiftler, gruplar, birey - grup arasında bulunmaz. Devlet, şirket gibi büyük kolektivitelerde de bulunur. İnsanın corporeal, ruhsal ve entellektüel güçleri ancak sosyal alanda verimli ve aktif hale gelebilir. **Ben, sen**'i gereksinirim. **Biz** oluruz. **Biz** izole **ben** ve **sen**'den daha etkilidir. İşte sosyoloji bu tek tek bireylerin birbirinden uzaklaşmalarını ya da birleşmelerini, **biz** oluşlarını, ve bu mesafelerdeki varyasyonları inceler. Ben'in sen ve biz ilişkisine girmek için önceden ne gibi hazırlıklar geçirdiğini keşfetmek, ben'in sen'le ilişkiye hangi gerekçelerle girdiğini saptamak ise psikoloğun işidir. von Wiese'nin bu noktada karşıdan ya da empatik hangi tarzda olursa olsun, aktörlerin niyetlerini keşfe yönelik her tür anlama biçimine karşı bir tavır içinde olduğunu görüyoruz.

Sosyal alandaki temel süreçleri mesafelerin değişmesi olarak görmemiz mekansal ilişkileri de bir dereceye kadar incorporeal sosyal interconnectionları yansıtan ilişkiler olarak görmemize yol açar. Kuşkusuz fizik mesafe ile sosyal mesafe aynı şey değildir. Birleştikleri örnekler kadar ayrıldıkları örnekler de vardır. Öte yandan bir de 'içsel mesafe' vardır. von Wiese içsel mesafe'nin varlığını ve önemini kabul etmekle birlikte bu konuda Pieper'in "insanlar arası gerçek mesafe ilişkisi içsel olanlardır" şeklindeki ifadesine karşı çıkar ve Pieper'in saptamasının psikoloji için doğru olduğunu, sosyoloji için doğru olmadığını, sosyolojinin ancak aksiyonlarda manifest edileni "gerçek" olarak görmek zorunda olduğunu belirtir.

von Wiese'ye göre bir bütün olarak sistem için sosyal süreçlerin iki önemli yanı vardır: Mesafenin yönü ve derecesi. Yön için önemli olan "--a doğru" ve "dan uzakta" olmaktır. Buradaki birleşme ve ayrılmalar farklı derecelerde gerçekleşebilir. Bu sosyal süreçlerin determinantlarına, özellikle sosyal süreçlerde her zaman mevcut olan maksat ve hedeflere dikkatimizi yönelttiğimizde ise genel sosyolojinin alanını terk etmiş ve hukuk sosyolojisi, endüstri sosyolojisi,... gibi özel sosyoloji dallarının

alanlarına girmiş oluruz. İki bireyin birlikte uyumu sürecinin hukuka, endüstriye, politikaya... hizmet etmesi genel sosyoloji için hiç önemli değildir. Aynı şekilde rekabetin işte ya da sporda ya da sanatta yer alması da genel sosyoloji açısından önemli değildir.

Görüldüğü gibi von Wiese bu görüşleriyle 19. yy'ın bilim anlayışını devam ettiren, başka bir deyişle doğa bilimlerinin titiz bilim anlayışını koruyan, ve sosyolojinin sistematliğini kurmaya çalışan, daha açık bir ifadeyle içerikten yoksun ve fakat her türlü içeriği kapsayabilme kapasitesine sahip, alanı ve sınırları belirli, yetkin bir sosyoloji kurma girişiminde bulunan bir sosyolog olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonra değineceğimiz görüşleri de nitekim bu saptamamızı güçlendirici niteliktedir.

von Wiese'ye göre sosyal alanda sadece sosyal süreçler ile onların sonucu olan ilişkiler mevcut değildir. Bunların dışında bir de devlet, klüp, dernek gibi sosyal yapılar bulunur. Dolayısıyla sosyal alan sadece insanlar arası ilişkilerden değil, fakat aynı zamanda sosyal yapılardan da müteşekkildir. Bu yapıların hücre birimi tek tek insanlardır, ama yapıların kendileri gayri maddi (immaterial) korporasyonlardır. Bu yapılar gözlenemezler. Biz bunları algılayabilmek için semboller kullanırız.

Sosyal yapılar mekanda bulunmazlar, zihnimizin ürünleridirler. Yapılara atfettiğimiz gerçeklik algılanabilir olanın gerçekliği değildir, fakat yaşamı etkileyen aktif bir güç anlamında bir gerçekliktir. Böyle demekle sosyal yapıların sosyal alanda gerçekten var olduklarını iddia etmiş olmaktadır. Sosyal yapılar sosyal alanda basit sosyal ilişkilerle belirli bir ilişki içinde, ve onlarla birlikte bulunurlar. Fakat sosyolojik açıdan bakıldığında bu yapıların sahte - tözsel karakterde olduğu, başka bir deyişle tözsel gibi görünmekle birlikte aslında mekanda bulunmadıkları asla akıldan çıkarılmamalıdır. Zira "sosyal" sadece süreçlerden oluşur.

von Wiese bu konuda daha sonra şunları yazar: Sosyal alan sadece süreçlerden, vukubuluşlardan oluştuğuna göre o zaman sosyal yapılar da, aslında zihnin yaratıları olmalarına ve algılanamamalarına rağmen, sosyal süreçlere indirgenebilirler. Bu indirgeme şöyle gerçekleşir: Öncelikle sosyal bir süreç sosyal ilişkiye yol açar. Bu sosyal ilişki değişken bir karakterdedir. Başka bir deyişle, başka bir süreç onun yerini alabilir veya onu değiştirebilir. Öte yandan yaşamın çeşitli durumlarında belirli sosyal süreçler sürekli bir tekrarlanma içinde bulunurlar. Bu demektir ki insanlar arası mesafe durumu bir kez kurulunca bunun çoğunlukla göreli olarak istikrarlı olduğu ve nadiren değiştiği düşünülür. Böylece formlaşan ilişkiler tekbiçimli, düzenli ve standart bir karakter geliştirirler. Bu ise insanlar arası mesafelerden oluşan komplekslere açıkça tözsel bir karakter bağışlar. Yaşam ne denli değişken ve akışkan olursa olsun yine

de düzenlenebilecek ve belirli bir kanala sokulabilecek çeşitli yanlara sahiptir. Belirli sosyal süreçler sürekli olarak aynı tarzda ilerler ve her zaman benzer ya da yakın ilişkilere yol açarsa, orada sosyal yapılar oluşur. Statik bir çalışmada sosyal yapıların tanımlanması şöyle olmalıdır: Belirli sayıdaki sosyal ilişkiler birbirlerine öyle bağlanmışlardır ki, biz bunları günlük yaşamda birimler veya tözler olarak anlarız.

von Wiese bu akıl yürütmenin, kendini ilk söyledikleriyle çelişkiye düşmekten koruduğunu şöyle belirtir: Bu ifade bizim sadece ilişki ve süreç vardır ifademizi tersine çevirmez. Zira yapılar ilişkilerin yoğunlaşmasından başka bir şey değildir. İlişkiler ise süreçlerden kaynaklanırlar. En kısa ifadesiyle sosyal yapılar çok sayıdaki sosyal ilişkilerden mürekkeptir. Sosyal yapılar pek çok ve farklı yöndeki ilişkilere bağlı olmakla daha yoğun bir karşı koyma gücü elde eder ve basit bir ilişkiden de daha uzun yaşar. Daha uzun süreli ilişkiler zaten bir sosyal yapı karakterine sahiptir. Yeni sosyal süreçler ise, bir kural olarak, uzun süreli ilişkileri rahatsız eder ve bireyleri, bu uzun süreli ilişkileri diğer sosyal süreçler yoluyla yeniden stabilize hale getirmek için, araçlar araştırmaya zorlar. Sonuçta yeni sosyal yapılar oluşur. Yapısız bir ilişki olmadığı gibi ilişkisiz bir yapı da yoktur. Sosyal alanı sonsuz vukubuluşlara böldüğümüzde en derinde primal veya orijinal bir sosyal ilişkiye yol açan bir sürecin varlığını hayal ederiz. Çok kısa bir süre sonra ise bu ilişkilerin bazıları, orijinal bir sosyal yapı formlaştırmak üzere yeni süreçler tarafından birleştirilirler. Daha sonra bu çerçeve içinde diğer süreçler ortaya çıkar. Her sosyal süreç daha önceden var olan bir sosyal yapının çerçevesi içinde gerçekleşir.

von Wiese bu açıklamalardan sonra şu sonuca varır: Temel kavramlarımız sosyal süreçler, mesafe ve sosyal yapılardır. Bu durumda genel sosyolojinin görevi de şu iki alana ayrılır:

- 1) Sosyal süreçlerin analizi ve sınıflandırılması,
- 2) Sosyal yapıları sosyal süreçlere indirgeyerek analiz etmek, ve sosyal yapıların sınıflandırılması.

von Wiese genel sosyolojide oluşturulan bu çerçevenin farklı maksatlarla hareket eden kimselerin ilişkilerini analiz eden özel sosyoloji dalları için de geçerli olduğunu, zira o dallarda da ilişkilerin altında düzenli sosyal süreçlerin yattığını ifade eder. Ayrıca karmaşık bir yapıdan başka bir şey olmayan "Toplum"un da, geliştirdiği teoride yerinin olduğunu, soyut bir kollektivite olan toplumun insanın spiritual yaratma gücünü gösterdiğini belirtir.

Sosyal ilişki teorisine, kozalite uğruna fonksiyonu ihmal ettiği yolunda yöneltilecek eleştirilere cevaben, böyle bir eleştirinin hatalı olacağını, her tekil sosyal süreçte şu soruların sorulduğunu belirterek karşı çıkar: Bu süreç insanın "sociation"ına ne kadar katkıda bulunmaktadır? Birleşmekte midir, ayrılmakta mıdır? İncelenen işte bu bütünleşen ve farklılaşan içeriktir. Fonksiyon da sociation'un totalitesi içinde gerçek yerini böylece bulur. von Wiese şöyle devam ediyor: Biz grup vs.yi her zaman daha büyük ve karmaşık bir çerçeveye içinde görürüz. Ama kuşkusuz bu ilişkiyi sadece daha küçük ve daha istikrarsız yapının daha büyük ve daha istikrarlı yapıya hizmet ettiği şeklinde yorumlamayız. Tersinin de doğru olduğunu düşünürüz. Ayrıca görevimiz sadece ayrılmayı göstermek değil, ayrılmış parçaların bütünle birleşmesini de göstermektir.

von Wiese'nin değindiği bir başka nokta ise teorisinin sadece insan - insan ilişkisinde odaklanmış olmasına yöneltilen eleştirilerin aslında geçerli olmadığıyla ilgilidir. von Wiese insan - obje ilişkilerinin (ülke, silah, makina vs.) diğer sosyal bilimlerin konuları olduğunu (hukuk, ekonomi gibi) sosyolojinin insan - obje ilişkisine ancak, insan - insan ilişkisinin aydınlanmasına katkıda bulunacaksa, başvurabileceğini belirtir. Sosyal ilişkiler teorisi fenomenlerin işleyiş mekanizması üzerine bir teori olmaktan çok, von Wiese'nin de kabul ettiği gibi sosyal alanın fenomenlerini doğru olarak gözleme metodunun teorisidir. Sosyal ilişkiler teorisinin tekbiçimliliğini ve tutarlılığını sağlamak için, geliştirdiği analiz tarzını von Wiese şöyle formüleştirebilir :

$$S = T \times D$$

S = Sosyal süreç (social process)

T = Tutum (attitudes) (1)

D = Durum (situation)

Sosyal **S**üreç mevcut **D**urumun ve katılan insanların **T**utumlarının sonucudur. Sözelimi yeni bir partinin kuruluşu, iflas, boşanma ve tarihî bir olayla ilgileniyor olabiliriz. Bu olayla ilgili bir sosyal süreç her zaman vardır, başka bir deyişle insanlar arası mesafenin değiştiği bir vukubuluş her zaman vardır. Sosyal ağ bundan dolayı sürekli değişir.

Bu formülasyonun açıklanmasını ve savunmasını von Wiese şöyle yapmaktadır : Formül, durumun yardımıyla tutumun yaratıldığına değil fakat sosyal sürecin **sadece** tutumdan kaynaklanmadığına işaret etmek-

---

(1) von Wiese tutumu, alışageldiğimiz dışında, dıştan gözlenebilen doğa olarak tanımlar.

tedir. İlaveten, sosyal sürecin **sadece** kişilerin içinde bulunduğu durumdan da kaynaklanmadığını göstermektedir. Formülümüz T'nin D üzerinde ve D'nin T üzerindeki oldukça keskin nüfuzunu da ifade etmektedir. Bu noktada psikolog ile sosyolog arasındaki bakış farkına da değinen von Wiese bir psikoloğun vukubuluşları sadece tutumlardan kaynaklanıyor gibi alma hatasına kolaylıkla düşebileceğini, böylece kişinin karakteristiklerinin ve tutumunun vukubuluşlara yol açtığını sandığını, giderek çevrenin etkisini azalttığını ileri sürer. Diğer yanda Spencer gibi bir çevrecinin de, ki von Wiese onların ruhsal oluşumları çevre veya duruma uyma süreci olarak aldıklarını belirtir, çoğu kez milieu'nun önemini gözardı ettiğini, oysa sosyoloğun ruh ve milieu arası interrelationu ve sonunda ortaya çıkan süreçleri yani sosyal olguları göstermekle yükümlü olduğunu ifade eder.

von Wiese sosyolog ile psikoloğun çalışmalarının bir noktada kesiştiğini, ve fakat bu kesişmeden sonra her iki araştırmacının da kendi yollarında ayrı istikametlerde ilerlediğini söyler ve bunu şöyle açıklar: İnsanın tutumu söz konusu olduğunda sosyoloğun güdü (motive) ve eylem arası bağ ile ilgilenmesi gerekir. Her tutum araştırması muhakkak belli bir güdü incelemesini gerektirir. 'Sosyal'ın insan güdülerinden çok güçlü olarak etkilendiği doğrudur. Gerçekten de aksiyonlarımızın sebepleri çoğu kez karmaşık fenomenlerdir, ve giderek 'sosyal' içindeki daha elementer vukubuluşlara indirgenebilirler. Ruhsal fenomenler hem sosyal fenomenler hem de sosyal güçlerden etkilenirler. Başka bir ifadeyle sosyal süreçler motivasyonlarca öncelenirler, ama motivasyonlar da daha sonra sosyal süreçler tarafından öncelenirler. Psikolojide düşünce ve duyguların içgüdülerden kaynaklandığı kabul edilir ama sosyolojide biz tüm duygu ve hayallerin sosyal yaşam organizasyonuna bağımlı olduğunu düşünürüz. Her sosyal süreç kişisel ve olgusal datanın bileşik sonucudur. Dolayısıyla, sürece katılan kişinin tüm kişiliğini emmez. Birinin tüm bireyselliğini, onun bazı insanlar arası vukubuluşlara katılımına bakarak öğrenemeyiz. Birinin 'acting agent' olarak katıldığı bir sosyal sürecin tüm sorumluluğunu taşıdığı varsayamayız.

von Wiese sosyoloji ve psikolojinin kesiştiği noktayı böylece aydınlattıktan sonra teorisinin diğer karakteristiklerinin izahına girişir ve şu soruyu gündeme getirir: Teorimiz çeşitli olaylara yeni bir bakış açısı getirmekte midir? von Wiese verdiği örneklerle bu soruyu olumlu bir tarzda yanıtladığını belli eder. Bir suçluyu yargılarken suçu ne sadece bireye ne de sadece sosyale yüklemeliyiz. Yapılması gereken sosyal alandaki her vukubuluşu sosyal süreç olarak açıklamak, belirli tutumlara sahip bireyleri belirli bir durum içinde ele almaktır. Biz, karşımızdakini sadece kendi

düşünüş ve duyuş tarzımız, ve süreçte rol alan diğerlerinin mediumu yoluyla tanırız, biliriz. Öte yandan insanlar sosyal süreçler tarafından değiştirilemez de değildirler. İnsanların karakterlerinin bir treyti sosyal süreçteki aktif bir durum tarafından güçlendirilebilir ya da zayıflatılabilir. Böylece sosyal yapıdaki bir öge, ki bu öge birisine ait bir treyt olabilir, değiştirilebilir. Bu arada dolaylı olarak yapı da değişir. von Wiese bu açıklamasına dayanarak şöyle bir propozisyon kurar: Sosyal bir varlık olarak insanlar, ve insan grupları olarak sosyal yapılar, sadece birbirlerine sürekli bağlı olan sosyal süreçler sayesinde var oluş kazanırlar. von Wiese daha ileri formülasyonlarını ise şöyle anlatır: **Tutum** insanın içsel özgürlüğünün, **Bireyselliğinin** ve geçmiş **Deneyimlerinin** bir ürünüdür. Tutum hem kalıtsaldır, hem de geçmişe dayanır. Buna göre:

$$T = B \times De$$

Durum'da şu iki öge daha bulunur: Olgusal veri (O), ki non - human çevredir, ile sosyal sürece katılan diğer insanların tutumu (AD). Buna göre:

$$D = O \times AD$$

sosyal sürecin bu tekbiçimli ve tutarlı metoda göre analiz edilmesiyle tüm sosyal vukubuluşların anlaşılması olanaklıdır. von Wiese bu genel açıklamalardan sonra tekil sosyal süreçlerin tüm süreçler çerçevesine yerleştirilmesi işleminin temellendirilmesine ve anlatılmasına geçer. Bunun için önce sosyal süreçler içinde birleştirici süreçler (A süreçleri) ve ayrıştırıcı süreçler (B süreçleri) ayrımını yapar. Bunlar da daha sonra temel süreçlere ayrılırlar. Temel süreçler bir seri alt süreçlerden oluşur. Her tekil süreç yukarıda verilen formüllere dayanılarak sofistike bir tarzda analiz edilebilir.

A ve B süreçlerine ilaveten bir de karışık süreçler (K süreçler) vardır, ki bu da üçüncü kategoridir. K süreçlerde bir yanda birleştirici etki varken, öte yanda ayrıştırıcı etki sözkonusudur. A süreçlerdeki temel süreçler yaklaşma derecesine, B süreçlerdeki ise uzaklaşma derecesine göre düzenlenmiştir. Ayrım şöyledir :

Aa = ilerleme (advance)

Ab = yaklaşma (adjustment)

Ac = uyum (accordance)

Ad = içicelik (amalgamation)

Ba = rekabet (competiton)

Rb = Karşıtlık (opposition)

Bc = Çatışma (conflict)

Tüm insanlar arası ilişkiler sosyal süreçlerin sonucudur. Fakat her sosyal süreç ilişkiye yol açmaz. Zorunlu olarak ilişkiye yol açmayan ve çoğu kez geçiş karşılaşmaları (transient meeting) olarak kalan süreçler temaslar (contacts) olarak adlandırılır. Geçiş karşılaşmaları kısa süreli fenomenler olup, interaksiyonlara yol açabilecek kapasitededir. İlerleyen vukubuluşların tersine taraflardan birinin (ya da her ikisinin de) açısından açık bir birlikte oluş niyeti içermezler. İki çeşit temas vardır. Birincil temaslar yüzyüze ve doğrudan, ikincil temaslar ise uzak ve mesafelidir. Ayrıca gönüllü ve gönülsüz, sempatik ve kategorik temas çeşitleri de vardır. Temaslarda iki çeşit birleşme veya ayrılma olasılığı saklıdır. A süreçlerini, yani birleştirici yolu izlediğimizde, ideal tipik olarak, şu adımları görürüz :

1 — İlk aşamalar: İzolasyon, yabancılaşma (estrangement), ayrılma, husumet

2 — Geçiş: Temas

3 — Birleşmeye giden adımlar

a — Hoşgörü

b — Uzlaşma

4 — Aa'dan Ad'ye kadar derecelenen temel süreçler :

a — İlerleme

b — Yaklaşma

c — Uyum

d — İçicelik

Burada, "ilerleme" biraraya gelmek için atılmaya hazırlanan adımlardır. "Yaklaşma", farklılıkların aynı anda ve karşılıklı tanınması yoluyla birleşilmeye işaret etmektedir. "Uyum" ile farklılıkları yenme girişimini, "İçicelik" ile yeni bir aşamaya yol açan birlikteliklerin kurulmasını anlıyoruz.

von Wiese daha sonra bu temel süreçlerin altında yatan ve dile yansıyan alt süreçlerin kısmi de olsa bir listesini sunmaktadır.

B süreçleri ise dört ayrılma derecesini gerektirir :

Ba : Zayıflama (topluluk bağlarının zayıflaması gibi)

Bb : Kendini karşıt kılma

Bc : Kendini ayırma

Bd : Tam izolasyona girme

Biraz yapay görünümlü olan bu ayrılık tiplerinden başka üç ayrı adımız daha vardır ki bunlar birbirlerinden nitel olarak farklılık gösterirler: Rekabet, zıtlık ve çatışma. Rekabette bir diğeri ile ilgili olan pek çok öge hala vardır. Hatta, düşmancıl temelli süreçlerle karışık bir vaziyette olmakla beraber bir yanyanalık da vardır. Rekabette bir diğeri karşı oluş az da olsa başat durumdadır. Zıtlıkta açık bir direnme vardır. Bu direnme kısmen veya tamamen latent veya kılık değiştirmiş haldedir. Çatışma ise ilan edilmiş bir diğeri karşı oluş içerir. Vuruculuk, şiddet, suçlama başta olmak üzere çeşitli antagonistik istekler, bir diğeri acı verme eğilimi çatışmanın karakteristiklerindedir.

von Wiese sözkonusu A, B, K süreçleri altında ele alınan insanlar arası vukubuluşların zorunlu olarak sosyal yapıların varlığını sayıtlamadığını belirterek bunlara birinci sıra süreçler adını verir. İkinci sıra süreçler ise bir sosyal yapının varlığından hem insanlar arası vuku buluşları hem de sosyal yapıların kendi aralarındaki süreçleri içerir. Zira süreçler yalnız insanlar arasında değil, yapılar arasında da mevcuttur. von Wiese bu konuda aynen şöyle der: Ancak yapıların varlığını tanımakla sosyal ilişkiler teorisine yapıya ilişkin yeni kategoriler ekleme durumunda değiliz. Sosyal yapılar sosyal ilişkiler teorisinin ilkelerinden hareketle tanımlanacak, betimlenecek ve açıklanacaktır.

Ayrışmanın temel süreçleri ise eşitsizlikten, yönetme ve yönetilmeden, dereceleme ve sosyal tabakalaşmadan, elemekten, tekillikten, ayrılmadan ve yabancılaştırmadan (estrangement) doğanlar olarak belirlenirler. Ayrışma örnekleri şu hallerde yıkıcı olurlar: Sömürü, kayırmacılık ve rüşvet, formalizm ve kemikleşmek, ticarileşmek ve radikalleşmek ve sapkınlık. Bütünleştirici süreçler ise şunlardır: Eşitlemek, düzene koymak (eşgüdüm, tabi oluş, üst oluş), sosyalizasyon. Kurumsallaştırma, profesyonelleştirme ve liberasyon ise transforme ve inşa edici süreçlerdir. Bu temel süreçlerin de yine sayısız alt süreçleri vardır. von Wiese temel ve alt süreçlerin neler olduğunu en ince ayrıntısına kadar insan ilişkileri tablosunda göstermiştir. O her insanlar arası vukubuluşun aynı esaslarda analiz edilmesi gerektiğini ve her birine sosyal bütünde bir yer verilmesi gerektiğini belirterek bunun sosyal süreçlerin karşılaştırılmasını mümkün kılacağını, belirli bir vukubuluşun sosyal yaşamı şu ya da bu yönde hangi olasılık düzeylerinde etkileyeceğinin anlaşılacağını söyler. von Wiese'ye göre her ne kadar önemsiz olursa olsun her sosyal süreci, pozitif ya da negatif sociation içinde bir yere atfetmekle sosyal süreç sadece kozal olarak görülmekle kalmaz fakat aynı zamanda fonksiyonel olarak da ele alınmış olur. Tüm sosyal süreçler kendilerini tekrar ettiklerinde sadece ilişkilere değil, aynı zamanda insanlar arasında daha ge-

nel ve uzun süreli vaziyet ve koşulların ortaya çıkmasına da yol açarlar. Ki bu vaziyet ve koşullar kısa zaman sonra yeni sosyal süreçler tarafından rahatsız edilmeye, bozulmaya zorlanacaktır. A süreçleri bir yanda sosyalizasyon ve birlik vaziyetlerine, diğer yanda bağımlılık vaziyetine, B süreçleri de bir yanda yalnızlık, izolasyon ve ayrılmaya, öte yanda bağımsızlık ve kendi bilincine varma vaziyetine yol açacaktır.

Şimdi yeniden sosyal yapılara dönerek von Wiese'nin sosyal ilişkiler teorisini yapıların analizinde nasıl kullandığını görelim. von Wiese şöyle der: Sosyal süreçleri en karmaşık, güçlü ve katı yapıların ögeleri olarak almakla, yapıların "realitesini" onları sarmalayan ideolojiden ayırıyoruz. Burada von Wiese insanların yüzyıllar boyu devlet, ulus, aile, meslek, sınıf, ekonomi, sanat, din, bilim vb. konularda idealar ürettiğini, bu ideaların ise bu yapıların gerçekliğini örttüğünü, onları olduklarından başka niteliklere sahipmiş gibi algılamamıza yol açtığını ifade etmektedir. Ayrıca sözkonusu yapıların fizikî yapıları da olmadığı için kendilerine ilişkin olarak ileri sürülen bu idealardaki iddialara karşı koymaya muktedir olmadıklarını belirtmektedir.

von Wiese sosyal yapıları oldukları haliyle mesafe düzenlemeleri olarak anlamak gerektiğini, bunun ise ideoloji dışında kalınarak başarılabilirliğini ileri sürer. Sosyal yapıları, onları sarmalayan ideolojiden ayırmalı, yapı ile ideolojileri birbiri yerine koymamalı, dikkatimizi her zaman insanlar arası karşılıklı bağılıklar üzerinde yoğunlaştırmalıyız. Sosyal yapılar sadece içlerindeki insan ve grupların çeşitli şekillerde birbirinden ayrılması ve birbiriyle birleşmesi yoluyla farklılaşırlar. Ayırdedici olan mesafedir. Burada iki katlı bir mesafe sözkonusudur :

- 1 — İnsanlar arasında mevcut olan mesafe, ve daha büyük yapılar da gruplar arası mesafe
- 2 — Yapının kendisi ile tekil birey arasında olduğu düşünülen mesafe.

von Wiese sosyal yapıların analizinin iki tarzda yürütülebileceğini, ilkinin tekil yapının analizi olduğunu, ikincinin ise tekil yapının tüm sosyal yapı sistemi içindeki yerine oturtulması olduğunu belirtir. Tekil sosyal yapıyı analiz ederken önce bu yapıyı karakterize eden süreçlerin açığa çıkarılmasına çalışacak, bu yapıların eylemlerle nasıl canlandırıldığını ortaya koyarak tüm kolektivitelerin yaşamında güçlü etkileri olan süreçleri belirleyeceğiz. Şu sorular amacımıza ulaşmada bize yardımcı olabilecektir: Yapıya sosyal karakterini veren süreçlerden hangisi daha önemlidir? Bu süreçler hangi dereceye kadar birleştirici ve ayrıştırıcı olarak görülebilirler? Hangi sebeple sosyal yapı bu süreçlere daha çok olanak sağlar? Bu süreçlere ve yapının sosyal doğasına tekabül eden sembol

ve standartlar nelerdir? Bu yapının diğer yapılarla ilişkisi nedir? Yapılar arası ilişkiler hangi süreçlerle formlaşır? Öte yandan yapının kompleksliği ile, kendini oluşturan öğeleriyle ilişkisi ile de ilgilendiğimiz için şu soruları da sormak durumundayız: Bu yapı daha basit yapıların bir kombinasyonu mudur? Yoksa sadece yinelenen insanlar arası ilişkilerin birikimine dayalı bir yapı mıdır? İnsanlar bu yapılarda aktivite olanaklarından hangilerini bulacaktır? İçsel varoluşlarının hangi parçaları aktivite edilecek ya da ihmal edilecektir?

von Wiese a - ayırma ilkesinin mesafe olacağını, b - yapının maksadının önemli olmadığını belirterek, yapıları şu kategorilere ayırır :

- 1 — Kalabalıklar
- 2 — Gruplar
- 3 — Sosyal kolektiviteler.

von Wiese gruplar ve yapılar arası nasıl fark görüyorsak, yapıların kendi aralarında da o yapı içindeki insanlar arası mesafeye bakarak bir farklılaştırma yapılabileceğini fakat sosyal yapıların mesafeye göre bir diğerlerinden ayırdedilebilmesinin oldukça zor olacağını zira yapıların çok karmaşık olduğunu belirtir. Bu nedenle yapı içindeki bireyler arası, mesafeye göre değil de, yapının kendisi ile bireyler arasında var olduğu düşünülen mesafeye bakarak yapıları bir diğerinden ayırdedebileceğimizi söyler. Kalabalıklar tek tek bireyler gibidir. Kalabalık içinde birlikte bulunan bireylerin ilişkileri kalabalığın aktivitesi üzerinde doğrudan etkide bulunur. Gruplar bireyin aktivitesini belirleyen bir organizasyona sahiptir. Soyut kolektiviteler ise kişiler üstüdür. Bireyin yaşamına bağımlı olmayan uzun süreli değerlerin taşıyıcısı olarak düşünülür ve deneyimlenirler. Kalabalık soyut ve somut olabilir. Somut kalabalık birbirine gevşekçe bağlanmış insanlar arası bir yapıdır. Somut kalabalıkta kısa sürede pek çok insan kolektif aksiyon zincirinin tekbiçim halkaları haline dönüşür. Durum, kalabalığa her katılanı az ya da çok yönetimi altına alacak bir duygusal etki yaratır. Soyut kalabalık ise bir süreliktir ve organize olmamıştır. Aslında soyut ve somut kalabalık bir diğeriyile kolaylıkla yer değiştirebilir. Hangisinin diğerine bağımlı olduğu bilinemez. Somut kalabalığın analizi tamamen sosyal süreçlerin analizine tekabül eder. Soyut kalabalıklar insan yığınları, kamu olarak gösterilebilir. Burada öncelikle bir kader ve tecrübe arkadaşlığı vardır, ayrıca aktivite akıldan önce gelir. Yine soyut kalabalıklar liderlik niteliğine sahip insanların maksadına uygundur, elemelerde kaybeden insanların bulunduğu yerdir ve sosyal yaşamın yenileşmesinde bir rezerv rolü oynarlar.

Gruplar belli bir süre ve tekbiçimliğe bağlı olan sosyal yapılardır, gruptaki insanların bir diğerine ait olduğu düşünülür. Grupların karakteristikleri şunlardır: Göreli süre ve devamlılık, fonksiyonların bölünmesi temeline dayalı bir organizasyon, grubun üyeleri tarafından algılanması, grup uzun bir süre yaşayacaksa gelenek ve adetlerin gelişmesi, başka yapılarla karşılıklı ilişki. Grupları ikili, üçlü, orta boy ve geniş gruplar olarak ayıran von Wiese grubun duygularından, heyecanlarından, ruhundan söz ettiğimizde aslında onu oluşturan kimselerin mentalitesinden, düşüncesinden söz ediyoruz der. Özellikle geniş grupların anlaşılmasında önemli bir kavram "grup standartı"dır. Her grup üyesi bu standartlara ulaşmak için kendini oriente etmeli, her zaman herkes grubun amacını kendi amacı kılmalıdır. Grupların analizinde, von Wiese şu soruların sorulması gerektiğini belirtir :

1 — Grup içinde bireylerin hangi temel isteği, hangi dereceye kadar, hangi kombinasyonlarda tatmin edilmektedir?

2 — Grubun standartı nedir?

3 — Grup duygu ve heyecanları nasıl manifest edilmektedir?

Soyut kolektivitelerde yukarıdaki sorulardan ilk ikisinin cevabını ararız. İkinci soru, ilkinin cevaplanmasına hizmet edecektir. Soyut kolektivitelerden bio - sosyal olanları ayırırsak geriye devlet, kilise, zümre (estate), sınıf, sanayi ve sanat ile bilimden oluşan mental yaşamın soyut kolektiviteleri kalır.

von Wiese'ye göre geniş kolektiviteler ile, onunla bağlantılı kurum ve ajansların incelenmesinde ilişkiler teorisinin üstlendiği görev hakkında kaba bir fikir vermek bile olanaksızdır. Bu yapılar sosyal süreçlerin basit birikimleri değil fakat, daha basit yapıların ürünleridir. Bu yapılar ise aslında başka sosyal süreçlerin ürünleridir. Ancak şunu unutmayalım ki, ne kadar büyük yapıları analiz ediyorsak edelim yine de aslında insanlar arasındaki mesafe düzenlemeleriyle ilgilenmekteyizdir. Ayrıca bu noktada Durkheim'in sosyal güç (force) kavramını da kullanarak söz konusu yapıların, bunlar her ne kadar insan zihninin ürünleri olmaktan başka bir şey değilse de, insan yaşamının en büyük güçleri olduğunu gösterebiliriz. von Wiese bu konudaki açıklamalarına şöyle devam eder: Hepsinden önce kolektiviteleri destekleyen fikirlerin nasıl doğduğunu ve hangi fonksiyon ve zorunluluklara tekabül ettiğini göstermeliyiz. Her sosyal korporasyonda şu üç güç kompleksi bulunur :

1 — Birlik ihtiyacının objektivasyonu

2 — Tekniko - olgusal amaçlılık

3 — Güç, ve temel güdülerin tatmini hırsı ve insan tutkularının kalıntıları.

Varsayalım ki, ilişki teorisine göre devleti analiz ediyoruz. Önce devletin sembol ve standartlarını inceleriz, sonra insan ve grupların devlet alanındaki tutumlarını gözler ve burada en sık aktif hale gelen sosyal süreçlerin doğasını tanırız. Sonuçta kendine özgü bir doğanın ve formun varlığını saptamış, bireylerin birbiriyle nasıl kooperasyona girdiğini ve diğeri üzerinde karşı eylemde bulunduğunu görmüş olmalıyız. Böylelikle mevcut sosyal mesafelerin ışığında devletin doğasını tanımış oluruz. von Wiese'ye göre yapılardaki insanlar arası mesafelerin önemine ne kadar çok dikkatimizi yöneltirsek, onların sosyal'in gerçek özsel parçası olduklarını o kadar çok anlarız. İnsanın insan üzerindeki etkisi toplum ve topluluğu üretir ama etkinin tarzı ve derecesi tamamen insanların birbirine olan mesafesine bağlıdır. İster günlük olayları, ister tüm bir kültür dünyasını gözlemleyelim, sosyal öge her zaman insanların hayatı ve ruhsal güçlerinin mesafesi olacaktır.

Organizasyonlar kendilerine özgü olan formu sadece kullandıkları şeylerden değil fakat kişisel, yani insanlar arası ilişkilerden alır. Sözgelimi orduda belirli düzenlemeler ve gruplaşmalar yalnız kullanılan silahlara göre değil ast - üst ilişkisine göre de gerçekleştirilir. Zira orduda birbirinden farklı pek çok kişiyi bir sosyal beden haline getirmek amacı güdülür. Sosyal ilişkiler teorisi fenomenin kişisel - insanî yanını açıklar, teknik olan yanını değil. Aslında tahminlerin aksine insanî ve teknik alanı birbirinden ayırmak olanaklıdır. Bunun için önce insanî - subjektif ilişkiler ile maksatlı - objektif ilişkileri birbirinden ayırmak, fizik fenomenin sosyal ilişkiden farkını göstermek gerekir. Aslında gözlem metodumuz bunu kolaylaştırır: Bir "-meli, -malı" ile işe başlamayız. Onun yerine gözlemler, karşılaştırır, geneller ve sonra sonuca varırız. "**Bu** beklediğimizdir, **bunlar** ise, eğer şunlar yapılır veya yapılmazsa, olası sonuçlardır" deriz.

von Wiese teorisinin tanıtımına şu sözlerle son verir: Teorimiz demode, tek yanlı, antitetik ve sosyoloji dışı olan bireycilik, liberalizm, sosyalizm, evrenselcilik gibi kavramlarla hiç bir ilişkisi olmayan bir teori olup kamusal ve özel yaşamda önemli sonuçlar açabilecek niteliktedir. Bu teori bizi daha farklılaşmış, olgun, insanî, ideoloji ve dogmatizm dışı bilgiye götürecektir. Bu teori bize daha zengin ve parlak bir sosyal dünya sunar. Bu teori eğitimde, kriminolojide, polis yönetiminde, askeriyede, siyasette, sanatta, sosyal aktivitede ve her çeşit endüstriyel ve idarî sosyal organizasyonda uygulanabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Bottomore, Tom (1978) "German Sociology in the Time of Max Weber" a History of Sociological Analysis (ed. Tom Bottomore ve Robert Nisbet) içinde, London, Heinemann.

von Wiese, Leopold (çev. Howard Becker) (1932) Systematic Sociology, New York, John Wiley and Sons Inc.

von Wiese, Leopold (çec. Franz H. Mueller) (1941) Sociology, New York, Oskar Piest.